

**ВЕЛИКОТЪРНОВСКИ УНИВЕРСИТЕТ
„СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ”**

**ИСТОРИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ
Катедра „Стара и средновековна история”**

РЕФЕРАТ

**По дисциплината:
Антична история**

**Тема: Управление на св. Константин Велики и неговите
наследници**

**Изготвил: Васил Р. Дечков
специалност: История и цивилизации
Фак. № 2403014970**

**Велико Търново
2025 г.**

Първоизточници

Към първоизточниците за живота на св. равноапостолен цар Константин Велики се числят: творенията на **Евсевий** Кесарийски – „Житие на блажения василевс Константин“ и „Църковна история“; писмата и посланията на св. Константин, които са запазени предимно от Евсевий и другите църковни историци; съчинението на неговия личен съветник и християнски философ **Лактанций** – „За смъртта на гонителите“, в което се говори за предшествашите царе гонители на християните и ранния живот на Константин; Аноним Валезий, който описва военно-политическата страна от управлението на императора; творения на св. Атанасий Велики (Александрийски); Църковните истории на Сократ Схоластик, Созомен, бл. Теодорит Кирски (V в.) и Филосторгий, в които се описват богословските спорове от втората половина на управлението му; творението на езическия летописец Аврелий Виктор – „За цезарите“; кратките изложения на Евтропий, Руфий Фест и неизвестния писател на „Кратко изложение за цезарите“; XII Латински похвални слова (XII Panegyrici Latini), които съдържат сведения за четвъртовластието и ранния живот на Константин. Тук спадат и надписите, монетите и статуите от времето на царя, а също и съвременните строителни паметници като Арката на Константин в Рим и дворците в Гъмзиград и Кордоба.

Средновековните българи се запознават с личността на св. Константин Велики посредством Отговорите на папа Николай I (866 г.), посланието на св. патриарх Фотий до цар Борис-Михаил (867 г.), старобългарските преводи на ромейските летописци Георги Синкел (с допълнения от преп. Теофан Изповедник), Георги Амартол (Монах), Йоан Малала, св. Симеон Метафраст и Константин Манасий (където има собствена българска добавка и изображение за Първия вселенски събор)¹. В българското народно творчество е известен като цар Костадин, олицетворяващ православната държавност. Такива песни са „Цар Костадин и два елена“² и др.

1 **Велева, В.** Образът на Константин Велики в българската средновековна историография и през Възраждането – Црквене студије, Ниш: 2013.

2 Пловдивско; коледна (Илиев, 77)

Увод

В първите три столетия след Христа, Неговото учение – християнството – било жестоко преследвано в Римската империя. Въпреки това, то бързо се разпространило сред всички съсловия и дори до най-крайните области на държавата. Управлението на св. Константин Велики – първият християнски римски император – е повратната точка, която превръща християнството от гонено в позволено и дори привилегировано изповедание. Това обаче е предшествано от голямото гонение (общо 10-то, 303 г.) на императорите Диоклециан и Максимиан, които разглеждали християнството като опасно за държавата си. Те издали указ, според който трябвало да се разрушават християнските храмове, да се изгарят християнските книги, и християните да се предават на заточения, мъчения и смърт. По това време царят се разглеждал като божествена личност и християните, които отказвали да го почитат като бог били подлагани на наказания. Това ужасно гонение било едно от най-продължителните и обхващало всички области на Римската държава, освен управляваните от бащата на Константин – цезар Констанций I Хлор³ („Бледния“) – Галия и Британия (дн. Франция и Англия).

Ранни години

Отечеството на бъдещия равноапостол Константин е старият български град Ниш. Той е син на Констанций Хлор (който първо бил цезар, а след това август, т.е. император) от съпругата му Елена. Роден е през 274 или 289 год. Баща му Констанций бил благороден и великодушен човек. Писмените източници му дават добри оценки (за разлика от тези на предшествениците му), например Евтропий го описва като велик и доброжелателен⁴.

Диоклециан и Максимиан установили четиривластието (тетрархията): всеки от двамата императори (августы) се сподобявал със „сѣимператор“ (цезар), на когото била

³ *Евсевий*, Житие на св. Константин, кн. I, гл.13

⁴ *Попов, В.* История на Стария свят. Велико Търново: изд. „Абагар“, 2008, с. 738.

поверена властта над външни области в държавата, и който се намирал в подчинено отношение спрямо своя август. Така цезарите подпомагали управлението на обширната държава.

През 90-те год. на III в. Константин бил изпратен за възпитание или като заложник в двореца на Диоклециан в Никомидия. Младежът се отличил с многостранна даровитост и военна доблест, като се издигнал до сан първи трибун⁵. Той бил любим на войниците и простия народ. След оттеглянето на Диоклециан и Максимиан от престола, нов император (август) на запада станал бащата на Константин – Констанций Хлор, а на изтока – Галерий. Последният се опасявал от Константин като възможен умел противник и злоумислял да го погуби. Констанций, който лежал на смъртния си одър в Британия, помолил Галерий да пусне сина му, за да го види за последно. Галерий се опитал да спре Константин, но той успял да избяга⁶⁷. 306 г. баща му починал и неговите войски обявили Константин за император (август) на Запада, като в началото управлявал само Галия, Британия и Испания. На следващата година (след убийството на Север) и Максенций се обявил за август. Той управлявал земите на Италия и Северна Африка. Константин продължил мекото отношение на баща си към християните. По думите на Лактанций, свободата на християните била първа грижа на царя след възкачването му на престола. В началото император Константин не се включвал в разразилите се граждански войни между римските владетели. (По време на съвещанието на августите и цезарите в Карунтум от 308 г. му предложили да остави званието август и да бъде просто цезар, но Константин не се съгласил.) Безредието от гражданските войни на четиривластието се проявило с пълна сила, когато на власт имало седем императори (августути) – 308 г.

5 **Лактанций**, За смъртта на гонителите, гл. XVIII, 10.

6 **Попов, В.** пос. съч., с. 741.

7 **Поснов, М.** История на християнската църква. Том II. София: изд. „Анубис“, 1993, с. 42–44.

Скоро обаче това се променило. Константин потушил бунта на Максимиан, Максенций победил Александър и превзел Северна Африка. След няколко години неуспешни гонения срещу християните, Галерий през 311 г. в Сердика издал едикта за толерантността (веротърпимост), в който се обезпечавал животът на християните, а търпимостта към християнството се разглеждаше като необходимо зло⁸. Същата година Галерий умрял, и Лициний и Максимин си поделили земите му (Изтока). Следващата година станал съдбовният сблъсък между Константин и Максенций.

Битката с Максенций и обръщането на Константин

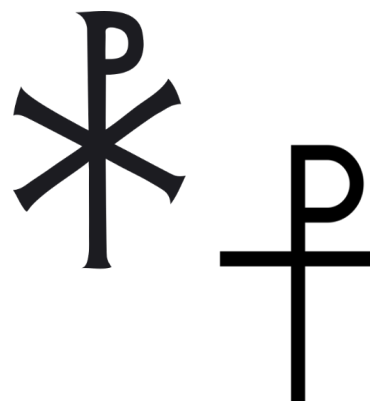
През 312 г. насилникът Максенций⁹ обявил война на Константин. Войската на Максенций, която се състояла от 170 хиляди пехота и 18 хиляди конница, многократно превъзхождала числено тази на Константин – 25 хиляди общо¹⁰. Но благоразумният Константин разбрал, че победата не се решава първо от множеството на войниците и доброто снаряжение, а от Божието благоволение. Затова той, както казва Евсевий

⁸ **Поснов, М.** пос. съч., с. 53.

⁹ Беззаконията на Максенций са описани не само от християни, но и от езическия летописец Аврелий Виктор.

¹⁰ **Зосим**, Нова история, гл. I, 15.

Кесарийски, започнал да размишлява към кой бог да се обърне за подкрепа в битката и кому да възложи надеждата за победата срещу угнетителя, който вършел неописуеми беззакония. След като разсъдил, че езическите божества не подкрепят призоваващите ги и дори им изпращат бедствия, Константин решил да се обърне към Бога на баща си – християнският Бог. Тогава получил знаменитото видение, което преобърнало цялата световна история. „Сам царят с клетва ни уверяваше за това – „Веднъж около пладне, когато слънцето взе да клони към запад, казваше царят, аз със собствените си очи видях **кръстен знак**, образуван от светлина и намиращ се по-високо от слънцето (υπερκείμενον του ηλίου), и с надписа εν τούτῳ νικᾷ – с това побеждавай“¹¹. Същата нощ насън му се явил Иисус Христос и му казал да направи знаме с този символ. По заповед на Константин била изработена военна хоругва с христограм (✠), който бил изобразен също и на щитовете на войниците, както свидетелства Лактанций само три години след събитието (316 г.): „Константин получил откровение насън, че трябва да изобрази на щитовете небесния знак на Бога, и едва тогава да встъпва в битка. Той изпълнил всичко, както му било казано, и изобразил на щитовете символа на Христа с буква, извита на върха и пресечена с буквата Х“¹². Като се въоръжил с Христовия знак по този начин, царят тръгнал срещу врага си. Чародействата не само, че не помогнали на Максенций, но и го въвели в заблуда да излезе от Рим и да заеме неудобно положение. Константин го разбил в битката при Милвийския мост. Бягайки, Максенций се удавил в р. Тибър. На 29.10.312 г. Константин влязъл в Рим. Той отказал да изпълни установения обичай за принасяне на езическо жертвоприношение в храма на Юпитер на Капитолийския хълм¹³ и издигнал своя статуя, в която държи дълго

11 лат. **In hoc signo vinces**, старобълг. **Сѣмъ повѣдиши**

12 **Лактанций**, XLIV, 5. – мой превод от руски

13 **прот. Харденбрук, Т.** Св. Константин Велики в историята на Църквата – Алтернатива, бр. 5 (223), 2018, достъпен на адрес: <https://rb.gy/dlm782> [цитиран на 04.02.25 г.]

копие с кръст на върха, а под статуята – надпис: „Чрез този спасителен знак аз освободих вашия град от игото на тиранина“¹⁴¹⁵. На прочутата си Арка в Рим написал, че победил по божествено вдъхновение. Още първите действия на новия август на Запада били в полза на християнството. Той започнал щедро да обдарява редица християнски храмове и да строи нови, като наредил и на областните управители да направят същото¹⁶. През 313 г. Лициний разгромил Максимин и станал император на целия Изток. Императорите на Изтока и Запада (Лициний и Константин) сключили съюз и под влияние на Константин съвместно издали Миланския едикт, с който на християните се давало „свобода и пълна възможност да почитат своята вяра“. Указът постановил връщането или възстановяването на изгубените църковни имоти по време на гоненията. Християнството било позволено и равноправно с другите изповедания. Константин издал и много други закони в полза на християните¹⁷. По-късно обаче Лициний отново започнал гонение над тях¹⁸.

Борбата с Лициний и основаването на Константинопол

Лициний скроил заговор, като подтикнал цезар Басиан да се насочи срещу тъста си – август Константин. Това било външното обстоятелство за сблъсъка между двамата августи. Но едновременно с това Лициний провеждал тайно гонение над християните. Дватама встъпили във война. След няколко периода и битки Константин излязъл победител. От 324 г. той станал пълновластен (единствен) император на цялата Римска държава. Константин бил впечатлен от стратегическото местоположение на гр. Византион на Босфора – свързвал Черно и Средиземно море и се намирал между Изтока и Запада. През 330 г. той го направил нова столица на царството. Градът получил името **Константинопол** и прозвището Нови Рим. Българите сетне го наричали Цариград. Градът бил изцяло обновен: разширен, укрепен с нови стени; построени били

14 *Евсевий*, Житие на св. Константин, кн. I, гл. 40.

15 *Жития на светите*, под редакцията на еп. Партений Левкийски и архим. Атанасий Бончев. София: Синодално издателство, 1991, с. 259.

16 *прот. Харденбрук, Т.* пос. съч.

17 *Поснов, М.* пос. съч., с. 54–55.

18 *Евсевий*, Житие на св. Константин, кн. I, гл. 56.

множество обществени сгради, жилища, водохранилища¹⁹, а също и първообразът на Великата църква „Света София“. Това била първата християнска столица²⁰. Цар Константин учредил тук сенат и му дал същите права като в Рим.

Св. цар Константин и Християнската църква

По време на равноапостолния Константин християнството станало привилегировано изповедание в Римската държава. Както беше споменато, той издал редица закони в полза на християнството и взимал дейно участие в живота на Църквата. В християнския свят се разrazil спор по повод ереста на александрийския презвитер Арий, който отричал Света Троица и считал Сина Божий (Иисус Христос) за твар. Св. Константин свикал Първия вселенски събор на Християнската църква през 325 г. в Никея. Това било събрание на висшите християнски духовници (епископи) от всички краища на Римското царство и извън него – от Скитската, Готската и Персийската поместни църкви. Съборът осъдил учението на Арий и признал православното учение, че Бог Син е **единосъщен** (ὁμοούσιος) на Бог Отец.

Преустройство на войската и управлението

Цар Константин завършил започнатото от неговите предшественици преустройство на войската. Той окончателно разделил двата вида войски и определил задачите им. Военната служба станала наследствена. Императорът бил върховен военачалник на войската, но се подпомагал от двама подчинени нему воеводи – военачалник на конницата (*magister equitum*) и военачалник на пехотата (*magister peditum*). Константин продължил да привлича в римската войска немалко членове на независимите европейски народи, особено германци. Отделни чисто немски отряди и военачалници били в предимствено положение. Сармати²¹ били приемани като заселници-федерати, а също и във войската, където образували пехотни и конни военни

¹⁹ Попов, В. пос. съч., с. 742.

²⁰ *Жития на светиите*, посочено издание, с. 260.

²¹ Както повечето „варвари“ – народ със спорен произход; вероятно славянска група, от която произлезли и българите.

части. Константин създал допълнителна обособена вътрешна войска, състояща се от чуждите войници и подбрани погранични части. Тази армия била подкрепа за властта му и запас при военни нужди. Пограничните войски също имали значение. Св. Константин укрепил особено опасната за държавата граница по река Дунав, където преразпределил крепостните военни части и построил редица крепости. Още с влизането си в Рим св. Константин Велики разпуснал царските телохранители (преторианската гвардия) и разрушил преторианския лагер, който по негови думи бил „постоянно гнездо на метежи и разврат“. Началниците (префектите) на телохранителите запазили своя чин, но вече се занимавали с граждански и финансови въпроси. На място на преторианците била създадена нова конна стража (гвардия), съставена предимно от немски воини²².

Цар Константин завършил и промените в държавното управление – около императора имало висш съвет от сановници, наречен „Свещен констисторий“ (от лат. *consisto* „стоя заедно, съ-стоя“). Било изградено старшинство от шест степени в държавното управление: „благородни мъже“; „сиятелни“, „почтени“, „светлейши“, „свършени“, „забележителни“. Първите пет били предназначени само за сенаторите, а последната можела да бъде връх на кариерата за лица от средната прослойка. Сенаторите били освободени от данъци, хранени от държавата и имали право да влизат в двореца²³. Константин укрепил и монетната система като пуснал в обращение два вида монети със своя лик – златна и сребърна. Въвел „юбилен данък“ плащан през пет години и използван за подаръци. При св. цар Константин завършил ходът на закрепостяване на отделните съсловия.

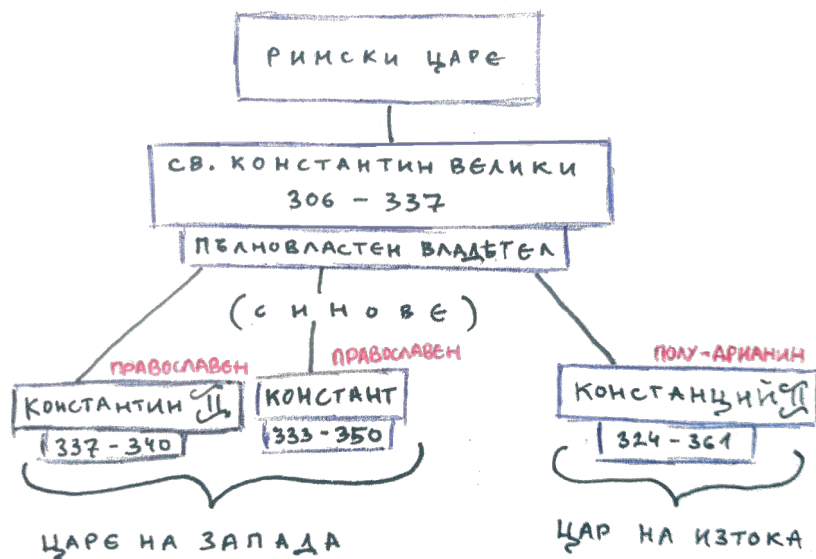
Пред 337 г., след успешна война срещу готи и сармати на север, апостолът на Римската империя – Константин – заболял и починал. Съществуват две предания за неговото кръщение: че е станало ок. 314–315 г. или в края на живота му. И в двата случая той е бил убеден християнин, със сигурност поне оглашен²⁴, тъй като има

22 **Попов, В.** пос. съч., с. 743.

23 Пак там, с. 743–744.

24 През първите векове на християнството желаещите да се приобщат към Църквата, отначало са преминавали през продължителна подготовка наречена **оглашение**.

свидетелства, че е чел Свещеното Писание, участвал в богослужения и пр. В ранните векове християните имали обичай да отлагат кръщението си за късните си години.

Използвана книжнина:

1. **Велева, В.** Образът на Константин Велики в българската средновековна историография и през Възраждането – Црквене студије, Ниш: 2013.
2. **Евсевий Памфил (Кесарийский).** Жизнь блаженного василевса Константина. Москва: изд. группа «Labarum», 1998.
3. **Жития на светиите**, под редакцията на еп. Партений Левкийски и архим. Атанасий Бончев. София: Синодално издателство, 1991.
4. **Лактанций.** О смертях преследователей (De mortibus persecutorum), прев. Тюленев, В. Санкт-Петербург: Алетейя, 1998.
5. **Омарчевски, А.** Свети император Константин I Велики (306–337). София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2016.
6. **Попов, В.** История на Стария свят. Велико Търново: изд. „Абагар“, 2008.
7. **Поснов, М.** История на християнската църква. Том II. София: изд. „Анубис“, 1993.
8. **прот. Харденбрук, Т.** Св. Константин Велики в историята на Църквата – Алтернатива, бр. 5 (223), 2018, достъпен на адрес: <https://rb.gy/dlm782> [цитиран на 04.02.25 г.]